

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ФІЛОСОФІЯ ПІДТРИМКИ ДИТИНИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Герасимчук Олена Миколаївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
oleherasymchuk11@gmail.com

Науковий керівник:
Гладченко Ірина Вікторіна
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Тернопільського національного
педагогічного університету ім. В.Гнатюка

Вступ. Сучасний етап розвитку спеціальної та інклюзивної освіти характеризується глибоким переосмисленням ролі контрольно-оцінювальної діяльності. Традиційна система оцінювання, орієнтована на фіксацію результату та його порівняння з нормативним стандартом, часто виявляється деструктивною для учнів із порушеннями інтелектуального розвитку. Вона не враховує індивідуальну траєкторію прогресу та специфіку пізнавальної діяльності дитини. Тоді як вербальне оцінювання передбачає надання учневі якісного зворотного зв'язку, що відображає його індивідуальний прогрес, рівень сформованості навичок і ступінь самостійності у виконанні завдань. У цьому контексті особливої актуальності набуває формувальне оцінювання, яке розглядається не лише як засіб моніторингу, а як потужний механізм корекції та підтримки особистісного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз праць Л.Виготського, В.Синьова, Т.Сак та А.Колупаєвої та дозволяє стверджувати, що для учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку оцінка має бути максимально наближеною до моменту виконання дії та нести виключно стимулюючий характер, а оцінювання має ґрунтуватися на цілях Індивідуальної програми розвитку та відображати індивідуальний прогрес учня (іпсативний підхід). Методичні аспекти оцінювання навчальних досягнень у різних освітніх галузях розкрито у працях І. Гладченко, Г. Блеч та І. Логвінової, де запропоновано рівневі критерії оцінювання з урахуванням особливостей пізнавальної діяльності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження: Проаналізовано публікації (наукові статті, підручники, посібники, матеріали дисертаційних досліджень) у галузі спеціальної психології та корекційної педагогіки, котрі висвітлюють

особливості оцінювання навчальних досягнень учнів з порушеннями інтелектуального розвитку

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті потенціалу формувального оцінювання як цілісної системи підтримки учнів із порушеннями інтелектуального розвитку, що сприяє стабілізації їхньої самооцінки, подоланню навчального негативізму та зміцненню партнерської взаємодії між школою і родиною в інклюзивному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Питання оцінювання дитини з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах сучасної школи виходить далеко за межі суто технічної перевірки знань. Це передусім питання етики, гуманності та віри в потенціал кожної особистості. Традиційна система, що роками спиралася на порівняння учня з усередненою нормою, сьогодні визнається малоефективною, а подекуди й травматичною для дітей з особливими освітніми потребами. Саме тому концепція формувального оцінювання постає не просто як нова методика, а як докорінна зміна філософії взаємодії вчителя, учня та його родини.

Фундаментом цього підходу є розуміння того, що самооцінка дитини з порушеннями інтелектуального розвитку, є надзвичайно крихкою. Через особливості когнітивного розвитку, які проявляються у повільнішому формуванні мислення, уваги, пам'яті, мовлення та навчальної мотивації такі діти часто стикаються з ситуаціями неуспіху, що поступово формує в них психологічний бар'єр – «вивчену безпорадність». Коли дитина звекає, що її зусилля не приносять бажаного результату в балах, вона припиняє намагатися. Формувальне оцінювання пропонує вихід із цього замкненого кола, переміщуючи фокус уваги з помилки на динаміку особистого зростання. Тут діє принцип іпсативності, де єдиним мірилом успіху є порівняння дитини з нею самою «вчорашньою».

Процес такого оцінювання стає безперервним діалогом. У центрі уваги опиняється не кінцевий продукт – заповнена сторінка чи розв'язана задача, – а сам процес діяльності. Для вчителя в інклюзивному класі важливо помітити найменші порухи волі дитини: згоду розпочати роботу, спробу втримати олівець, готовність прийняти допомогу. Ці мікро-кроки, які зазвичай «розчиняються» у великій програмі, у системі формувального підходу стають повноцінними досягненнями. Завдяки цьому дитина починає відчувати себе суб'єктом, майстром своєї справи, що є надзвичайно важливим для стабілізації її емоційного стану.

Особливу роль у цій системі відіграє якісний зворотний зв'язок, який трансформується з контролюючого інструменту на терапевтичний. Замість абстрактних оціночних суджень, як-от «добре», «правильно» чи «молодець», які через когнітивні особливості дитини з ПІР часто залишаються незрозумілими («за що саме мене хвалять?»), педагог використовує технологію описової підтримки. Важливо не просто надати позитивну емоцію, а детально «підсвітити» дитині її власну конкретну

дію: «Я бачу, що сьогодні ти самостійно знайшов початок рядка і вчасно зупинився біля берега клітинки».

Таке вербальне стимулювання виконує дуже важливу функцію когнітивної навігації – воно допомагає дитині з порушеннями інтелекту структурувати власний досвід, який зазвичай є фрагментарним та хаотичним. Коли вчитель промовляє алгоритм успіху дитини, він фактично стає її «зовнішнім мовленнєвим самоконтролем». Відтак, оцінка перетворюється на безпечну вказівку, м'яку підказку щодо того, куди і як рухатися далі. Це знімає ризик виникнення захисних реакцій, агресії або відчуття провини за помилку, адже фокус уваги зміщується з оцінки особистості на аналіз спільної успішної діяльності. В такий спосіб формувальний фідбек закладає перші цеглинки внутрішньої рефлексії, навчаючи дитину помічати власні зусилля як головне джерело досягнення результату.

Для того щоб успіх став для дитини не просто словом, а відчутним та усвідомленим фактом, формувальне оцінювання обов'язково залучає інструменти візуалізації. Психологічна специфіка дітей із порушеннями інтелектуального розвитку полягає у переважанні наочно-образного та наочно-дійового мислення над абстрактно-логічним. Це означає, що дитині вкрай складно оперувати категорією «навчального поступу» без його матеріального підкріплення. Відтак, будь-який успіх має бути матеріалізованим та зафіксованим у просторі.

Кольорові жетони, наочні карти досягнень, індивідуальні графіки «росту» або персоналізоване «Портфоліо успіху» стають для дитини своєрідним психологічним дзеркалом. У ньому вона вперше бачить себе не через призму власних дефіцитів, а як здатну, результативну та успішну особистість. Використання таких засобів дозволяє перетворити тривалий та виснажливий процес опанування навички на серію зрозумілих ігрових етапів.

Поступово, через чітко вибудовану систему малих, але задокументованих перемог, відбувається надзвичайно важливий процес інтерналізації: зовнішня стимуляція наклейками чи фішками трансформується у внутрішнє почуття впевненості. Дитина переходить від пасивного очікування схвалення до активного отримання задоволення від власної спроможності. Це народжує базову установку «Я можу!», яка є фундаментом для розвитку вольових зусиль. Таким чином, візуальні інструменти виконують роль «містка» між зовнішньою вимогою вчителя та внутрішньою мотивацією учня, роблячи процес оцінювання прозорим, передбачуваним та емоційно безпечним.

Проте стратегія психолого-педагогічної підтримки не може вважатися вичерпною без активного та свідомого залучення родини дитини. Для батьків, які виховують дітей із особливими освітніми потребами, питання шкільного оцінювання роками залишається джерелом хронічної напруги, соціальної тривоги та почуття провини. Традиційний щоденник, переповнений зауваженнями щодо помилок або неналежної поведінки, лише посилює відчуття соціальної ізоляції та

безвиході, перетворюючи виконання домашніх завдань на зону конфлікту.

Формувальний підхід пропонує батькам принципово іншу роль – стати повноправними партнерами у «святкуванні малих перемог». Коли вчитель або асистент демонструє мамі чи татові не кількість перекреслень у зошиті, а позитивну динаміку – до прикладу, те, що сьогодні дитина потребувала на три підказки менше, ніж минулого тижня, або змогла самотійно утримувати увагу протягом десяти хвилин, – це докорінно змінює мікроклімат у сім'ї.

Така зміна акцентів дозволяє батькам вийти зі стану «адвокатів дефіциту» і стати «свідками успіху». Замість розчарування приходить усвідомлення реального потенціалу дитини. Більше того, коли батьки бачать конкретні інструменти для досягнення успіху, вони переносять ці методики у домашній простір. Це створює навколо дитини з порушеннями інтелектуального розвитку єдине корекційне поле, де вимоги та способи заохочення є стабільними та зрозумілими.

Зрештою, формувальне оцінювання виконує важливу соціально-психологічну місію: воно повертає батькам віру в майбутнє їхньої дитини. Родина перестає сприймати освіту як процес боротьби з діагнозом і починає бачити її як шлях розкриття індивідуальних можливостей. Саме така синергія між школою та сім'єю стає найнадійнішим фундаментом для успішної соціальної інтеграції дитини, даруючи їй відчуття захищеності та безумовного прийняття.

Завершуючи розгляд цієї багатогранної проблеми, варто наголосити, що впровадження формувального оцінювання ініціює глибоку трансформацію всієї екосистеми інклюзивної освіти, змінюючи не лише учня, а й самого вчителя, і батьків. Педагог у цій системі координат остаточно позбувається ролі суворого контролера чи ретранслятора помилок. Натомість він стає фасилітатором та наставником – партнером, який не просто фіксує результат, а розділяє з дитиною радість від кожної підкореної нею сходинки.

Родина ж завдяки цій методиці отримує не просто інформацію про успішність, а реальну надію та дієвий психолого-педагогічний інструментарій для виховання. Коли батьки бачать конкретний поступ своєї дитини, зафіксований через інструменти формувального підходу, вони вивільняються від деструктивного почуття тривоги за майбутнє. Це шлях справжньої гуманізації освітнього простору, де найвищою цінністю визнається не обсяг механічно засвоєних знань, а збереження ментального та психологічного здоров'я дитини, зміцнення її віри у власну спроможність та успішна адаптація в соціальному середовищі.

Зрештою, оцінка в інклюзії перестає бути холодним вироком чи соціальним тавром. Вона стає простягнутою рукою підтримки, надійним орієнтиром, що бережливо веде дитину крізь труднощі до її особистого життєвого максимуму. Саме такий підхід дозволяє перетворити школу на простір можливостей, де кожна дитина, незалежно від глибини

інтелектуальних порушень, має право бути почутою, зрозумілою та успішною.

Список використаних джерел:

1. Аркадьєва, О. (2025). Подолання труднощів читання: навч. посібник. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.
2. Блеч, Г. О., & Шепічак, О. О. (2025). Методичні основи корекційного навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку: українська мова: практ. посіб. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.
3. Верховна Рада України. (2017). Про освіту (Закон № 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Верховна Рада України. (2020). Про повну загальну середню освіту (Закон № 463-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
5. Гаяш, О. В. (Уклад.). (2021). Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка): навчально-методичний посібник. ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
6. Гладченко, І. В. (2025). Методичні основи корекційного навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку: математика: практ. посіб. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.
7. Данілавичюте, Е., & Мартинюк, З. (2025). Подолання труднощів письма: навч. посібник. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.
8. Кабінет Міністрів України. (2026, 5 лютого). Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (Постанова № 129) <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadku-orhanizatsii-inkliuzyvnoho-navchannia-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-129-050226>